

BANK OPERATSIYALARINING SOLIQ HISOBI BILAN UZVIY BOG'LIQLIGI VA ULARNI YURITISHDAGI FARQLAR

Tojidinova Zarnigor Xasanboy qizi

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo‘nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15463999>

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi xo‘jalik yurituvchi subyektlarning bank orqali amalga oshiriladigan moliyaviy operatsiyalari bilan soliq hisobi o‘rtasidagi bog‘liqlik, buxgalteriya va soliq hisobi uslublaridagi asosiy farqlar, bank to‘lovlarining soliq yuki va hujjat aylanishiga ta‘siri ilmiy asosda tahlil qilinadi. Rasmiy hujjatlar, buxgalteriya yozuvlari va soliq hisobotlarining o‘zaro muvofiqligi moliyaviy nazorat, qonunchilikka rioya va moliyaviy shaffoflikning kafolati sifatida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Bank operatsiyalari, soliq hisobi, buxgalteriya hisobi, hisob-kitoblar, to‘lov hujjatlari, soliq yuklamasi, moliyaviy nazorat.

Xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida bank operatsiyalari orqali amalga oshiriladigan to‘lovlar, mablag‘lar harakati, valyuta operatsiyalari, kreditlash, depozit va to‘lov topshiriqlari moliyaviy jarayonlarning asosiy qismini tashkil etadi. Ushbu operatsiyalar bir vaqtning o‘zida buxgalteriya hisobida qayd etilib, soliq hisobi uchun asosiy axborot manbai sifatida xizmat qiladi. Soliq kodeksining amaldagi normalariga muvofiq har bir bank to‘lovi ma‘lum soliq majburiyatini yuzaga keltiradi yoki mavjud majburiyatni bajaradi. Bu jarayonda buxgalteriya hisobi asosida yuritiladigan yozuvlar va soliq hisobotida aks ettiriladigan ma‘lumotlar o‘rtasida aniqlik, vaqt jihatidan uyg‘unlik va huquqiy moslik ta‘minlanishi zarur. Shu bilan birga, buxgalteriya va soliq hisobining yuritilish tartibi, baholash usullari, tan olish va vaqt bo‘yicha farqlari mavjud bo‘lib, ular amaliyotda ayrim tafovutlar keltirib chiqaradi.

Bank orqali amalga oshiriladigan barcha moliyaviy operatsiyalar – bu korxonada buxgalteriya va soliq hisobi uchun eng asosiy axborot manbalaridan biridir. Ular orqali amalga oshiriladigan to‘lovlar, olingan tushumlar, kreditlar, foiz to‘lovlari, soliq va boshqa majburiy to‘lovlar buxgalteriya hisobining pul mablag‘lari, qarzarlar, majburiyatlar va daromadlar bo‘limlarida aks ettiriladi. Soliq hisobi esa buxgalteriya yozuvlarida aks ettirilgan har bir to‘lovga alohida metodik yondashadi: har bir operatsiya soliq ob‘ektining shakllanishi, kamayishi yoki bekor qilinishi bilan bevosita bog‘liq.

Buxgalteriya hisobida bank operatsiyalari haqiqatda amalga oshirilgan voqea yoki operatsiyaga asoslanib qayd etiladi. Ya‘ni, to‘lov bank orqali o‘tgani, tushum qabul qilingani, kredit olingani yoki foizlar to‘langani — bu operatsiyaning moliyaviy real hodisasi sifatida buxgalteriyada e‘tirof etiladi. Bunda operatsiyalar aks ettirilishi hujjatlar asosida va ikkilik yozuv prinsipi asosida olib boriladi. Soliq hisobida esa ko‘proq huquqiy mezonlar, yil yakuniga qarab umumlashtirish, soliq davrining yopilishi kabi yondashuvlar qo‘llaniladi. Bu esa ayrim hollarda vaqtincha tafovutlarni keltirib chiqaradi.

Masalan, korxonada bank orqali avans to‘lovi qilgan bo‘lsa, bu buxgalteriyada xarajat sifatida tan olinmaydi, balki debitor qarzi sifatida aks ettiriladi. Ammo soliq hisobi uchun bu xarajat soliq bazasidan chegirib tashlanmaydi, faqat real tovar yoki xizmat yetkazilgandan keyin, shartnomaviy asosda isbotlanib bo‘lgach, e‘tirof etiladi. Yoki aksincha, buxgalteriya hisobida kreditlar majburiyat sifatida aks ettiriladi, lekin soliq hisobida u faqat asosiy qarzi

emas, balki foiz to'lovlari orqali xarajatga kiradi. Bunda vaqt va miqdor jihatidan tafovutlar yuzaga keladi.

Shuningdek, bank orqali amalga oshiriladigan soliq to'lovlari (QQS, foyda solig'i, ijtimoiy soliq va boshqalar) moliyaviy hisobotlarda va soliq hisobotlarida turlicha ko'rinishda bo'ladi. Buxgalteriyada u faqat majburiyatning to'langanini aks ettirsa, soliq hisobi uchun u real soliq bazasiga asoslanadi va soliq organlariga taqdim etiladigan shakllarda aks ettiriladi. Buxgalteriya yozuvlari moliyaviy hisobotning to'g'riligini ta'minlasa, soliq yozuvlari davlat oldidagi majburiyatlarning to'g'riligini kafolatlaydi. Shu sababli bank operatsiyalarini to'g'ri va ikki yondashuvda (moliyaviy va soliq yondashuvi) yuritish zarur.

So'nggi yillarda amalga oshirilgan amaliy tahlillar va audit hisobotlari shuni ko'rsatmoqdaki, xo'jalik yurituvchi subyektlarda bank orqali amalga oshirilgan operatsiyalar asosida soliq hisobida xatoliklar asosan vaqtincha tafovutlar, noto'g'ri hujjatlash va soliq qonunchiligining to'liq tushunilmaganligi sababli yuzaga kelmoqda. Misol uchun, 2022-yil yakunlariga ko'ra, 100 ta o'rta korxonada o'tkazilgan soliq auditida 26% holatda bank orqali to'langan to'lovlar bilan soliq hisobidagi yozuvlar o'rtasida tafovut aniqlangan. Ularning asosiy qismi – hisobga olinish muddati, valyuta kursi farqlari va hujjat asoslari bilan bog'liq bo'lgan.

Bankdan olingan kreditlarning foizlari soliq hisobida xarajatga kiritilishi mumkin bo'lgan holatlarda ham, buxgalteriya hujjatlari asosida rasmiylashtirilmagan taqdirda, soliq organlari ularni tan olmaydi. Shu bois, buxgalteriyada har bir bank operatsiyasi hujjatlashtirilgan, to'liq rekvizitlarga ega, qonun asosida tasdiqlangan bo'lishi lozim. Bankdan to'lov topshiriqlari asosida bajarilgan operatsiyalar (soliqlar, ish haqi, tovar sotib olish, xizmat uchun to'lovlar) doimiy ravishda buxgalteriya va soliq hisobi o'rtasida muvofiqlashtirib borilishi kerak.

Bundan tashqari, bank bilan ishlovchi hisobchi yoki moliya bo'limi mutaxassisi soliq qonunchiligi, soliq hisobi talablari va moliyaviy hisobot standartlari bilan birdek tanish bo'lishi zarur. Chunki, hisob-kitobdagi har bir tafovut oxir-oqibat soliq xatoliklariga, jarimalar va noaniq moliyaviy ko'rsatkichlarga olib keladi. Ushbu xavflarni kamaytirish uchun avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlari (masalan, 1C, UzASBO, SAP) yordamida bank operatsiyalarining real vaqtda soliq hisobi bilan bog'liq integratsiyasi yo'lga qo'yilmoqda.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, bank orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar bo'yicha soliq va buxgalteriya hisobi o'rtasida tafovutni minimal darajaga tushirish uchun ichki nazorat tizimi, avtomatlashtirilgan solishtirish mexanizmlari va ikki tomonlama (bank va soliq) hujjat aylanishining shaffof yuritilishi muhim.

Bank operatsiyalari xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy va soliq hisobi tizimida markaziy rol o'ynaydi. Ular orqali o'tadigan barcha to'lovlar, tushumlar, kreditlar va foizlar buxgalteriya va soliq hisobotlarida aniq va huquqiy jihatdan asoslangan tarzda qayd etilishi zarur. Buxgalteriya va soliq hisobidagi yondashuvlar o'rtasidagi farqlarni bilish, tafovutlarni aniqlash va tuzatish, shuningdek avtomatlashtirilgan tizimlar bilan nazoratni yo'lga qo'yish orqali moliyaviy shaffoflik va soliq intizomini mustahkamlash mumkin. Shu bois, bank operatsiyalarining soliq hisobi bilan uzviy bog'liqligini chuqur tushunish har bir buxgalter va moliyachi uchun zaruriy kompetensiya hisoblanadi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (2022-yilgi tahrir)
2. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni, 2021
3. Moliya vazirligi – "Bank operatsiyalari hisobining metodik ko'rsatmalari", 2023
4. IFRS 9 – Financial Instruments (Moliyaviy vositalar hisobi xalqaro standarti)
5. KPMG Uzbekistan – "Soliq va buxgalteriya hisobidagi farqlar tahlili", 2022
6. EY – "Tijorat tashkilotlarida bank operatsiyalari va soliq hisobi uyg'unligi", 2023
7. UzASBO platformasi – "Davlat tashkilotlarida bank to'lovlari va hisob yuritish tartibi", 2022